

علم أصول الفقه

٢٦

٩١-١٠-٢ مبادئ مختص تصديقي

دراسات الأستاذ:
مهدي الهادي الطهراني

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- ج. ارتباط مفهومی: دومین ارتباط گزاره‌ای پیشین و پسین، ارتباط مفهومی است. این ارتباط که در نظریه غیر از ارتباط گزاره‌ای شمرده شده است، بیانگر تأثیر دانش و اطلاعات مختلف بر مفهوم واژه‌ها است. این ارتباط در نظریه با چند مثال تبیین شده است. از جمله‌ی آنها مثال زیر است:
- قضیه‌ی «خدا یکی است» در نظر صدر المتألهین با همین قضیه در نظر مرحوم مجلسی تفاوت دارد و علت آن، اطلاعات فلسفی مرحوم صدر المتألهین است. بنابراین می‌توانیم بگوییم اطلاعات فلسفی در تبیین مفهوم «یکی» تأثیر داشته است.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- اما آیا آن دو بزرگوار همان گونه که نظریه مدعی است، یک قضیه را بیان می‌نمایند؟ در پاسخ به این سؤال باید توجه نمود که تفاوت دیدگاه آنها در مورد قضیه‌ی «خدا یکی است» به دو گونه قابل تصور است:

- ۱. صدر المتألهین با واژه‌ی «یکی»، وحدت حقه‌ی حقیقیه و مجلسی با آن، وحدت عددی را اراده کرده است؛ یعنی هر کدام معنایی را از لفظ «یکی» اراده کرده‌اند که با معنای مراد دیگری متفاوت است.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- ۲. صدر المتألهین و مجلسی در مفهوم «یکی» با هم اختلافی ندارند. اختلاف آنها در چگونگی تبیین حقیقت وحدت است. در این صورت تفاوت دیدگاه‌هایشان به تفاوت تبیین آنها باز می‌گردد؛ نه به تصویری که از قضیه دارند. یکی یگانگی خدا را یک گونه تفسیر می‌کند و دیگری به گونه‌ای دیگر.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- احتمالاً آنچه نظریه مورد نظر دارد، تصویر اول است. با این تصویر اگرچه قضیه‌ی ملفوظ یکسان است؛ اما قضیه‌ی معقول - آنچه آن دو بزرگوار اراده کرده‌اند - دوتا است. این دو، دو قضیه‌اند که در لفظ مشترکند.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- در این صورت گزاره‌ی هر یک با دانش‌های قبلی خود او مرتبط خواهد بود. اطلاعات و مقدمات صدر المتألهین به این منجر می‌شود که وحدت خدا وحدت حقیقیه‌ی حقه است و اطلاعات و مقدمات مجلسی او را به وحدت عددی خداوند می‌کشاند.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- اصولاً اختلاف بین علما در یک مسأله از تفاوت اطلاعات آنها ناشی می‌شود. مقدمات یکی، یک نتیجه را در پی دارد و مقدمات دیگری، نتیجه‌ای دیگر را. با این وصف ارتباط مفهومی به ارتباط گزاره‌ای بازگشت می‌نماید و ارتباط جداگانه‌ای به حساب نمی‌آید.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- د. ارتباط هندسی: آخرین ارتباطی که بین گزاره‌های پیشین و پسین مطرح است، ارتباط هندسی است. هر دانشی هندسه‌ای خاص به خود دارد و دانه‌ها و گزاره‌های آن به شکل خاصی چیده شده‌اند. تغییر در یک دانه و گزاره باعث تغییر کل خواهد شد؛ همان گونه که یک ضربه به آب درون یک ظرف، مولکول‌های آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد و دوردست‌ترین مولکول‌های موجود در آن ظرف را در بر می‌گیرد.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- اولین چیزی که در برابر این ارتباط مطرح می‌شود، این است که آیا چیزی به نام هندسه‌ی معرفت وجود دارد؟ آیا معارف ما چینی‌های غیر از چینش منطقی دارند؟ هر علمی بر یک سری بدیهیات استوار است و آن بدیهیات مقدمات رسیدن به قضایای نظری هستند. با معلوم شدن هر قضیه‌ی نظری، میزان معلومات افزایش می‌یابد و در نتیجه مجهولات دیگر توسط آنها شناخته می‌شوند.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- غیر از این ارتباط، به لحاظ فلسفی، ارتباط دیگری بین گزاره‌های یک علم وجود ندارد. علم یک امر مادی نیست که دانه‌های آن یک شکل خاص و مکان خاص داشته باشند.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- بله وقتی یک گزاره تغییر می‌کند، مجموع از آن جهت که یک مجموع است، گرفتار تغییر می‌شود. مجموعی که یک گزاره‌اش تغییر کرده غیر مجموع قبلی است که گزاره‌هایش تغییر نکرده بود. اما واقعاً فقط یک گزاره تغییر کرده است و بقیه گزاره‌ها هیچ تغییر نکرده‌اند.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- همان گونه که وقتی تاینر ماشینى را عوض مى‌کنیم، کل تغییر مى‌کند، اما نمى‌توان ادعا نمود که تمامى اجزا تغییر کرده است. از این رو، وقتی اعتراض شد که چگونه با تغییر یک گزاره، تمام گزاره‌ها تغییر مى‌کند؟
- نظریه در جواب مى‌گوید:
- مقصود کل بود نه دانه‌ها.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- در نظریه آمده است:
- گاهی دانه‌ای مطلبی را اثبات و تأیید و گاهی رد و ابطال می‌کند و گاهی دایره‌ی آن را تنگ و گشاد می‌نماید.
- تعبیر تنگ و گشاد کردن در این نظریه به یک معنایی به اثبات و رد بر می‌گردد. اثبات و تأیید و رد و ابطال نیز در حیطه‌ای صورت می‌گیرد که دانه‌ی مورد نظر با آن مطلب، ارتباط منطقی داشته باشد و جزو مقدمات آن به حساب آید. بنابراین، این ارتباط نیز به ارتباط گزاره‌ای بازگشت می‌نماید.

نقد و بررسی نظریه قبض و بسط

- حاصل آنچه در بررسی رکن سوم بیان شد، این است: تغییر برخی دانش‌های بشر بر برخی دانش‌های دیگر او تأثیر می‌گذارد، نه بر همه‌ی دانش‌ها. این تأثیر و تأثر از یک ارتباط منطقی خبر می‌دهد که در نظریه از آن به ارتباط گزاره‌ای تعبیر شده است.